

A művek tördeléséről.

IRTA: UITS KORNÉL.

AZ ÁLTALÁNOSSÁGNAK óhajtok jelen soraimmal szolgálni, midőn a nyomdászat egyik – eddig még ritkán érintett – ágának, a művek tördelésének fejtegetésébe bocsátkozom. – Megjegyzem, hogy dolgozatom egyes állításai némileg ellenkeznek az általános szokásokkal, de nézetem szerint minden szakembernek vannak meggyőződései és szerzett tapasztalatai révén azokat tartja helyeseknek. Talán némileg igaz az is, hogy nem mindig a leghelyesebbek a szokássá vált szabályok, mivel a viszonyokhoz mérten azok is az átalakulásnak és változásnak vannak kitéve.

A tördelést bonczolgatva, főkelléknek tartom azt, hogy tisztában legyünk a törledendő mű *jellege felől* (t. i. tudományos, iskolai vagy szépirodalmi-e); ehhez kell alkalmazkodnunk a címbetűk megválasztásánál, a műben esetleg előforduló ábrák elhelyezésénél. A tudományt szolgáló könyvek komolysága nem engedi meg a címeknek különféle cikk-czakkos betűfajokból való szedését, hanem megköveteli a komoly, egyszerű betűtipusokat. Iskolai használatra rendelt könyvek címei a könnyed, folyékony olvasást kívánják, miért is azok úgy választandók meg, hogy nem annyira vastagságuk, mint inkább fokozatos nagyságuk által tűnjenek kellően szembe. A szépirodalmi műveknél már a fentiek ellenkezője áll; itt a csinosság és ízlés a főkellék, mert a könyvet minél tetszetősebben kell kiállítanunk. Ehhez nagyban hozzájárul a címek lehetőleg szabad és könnyed elhelyezése.

Mielőtt a tördelés munkájához fogunk, első sorban egy bizonyos mennyiségű oldalszámozást (paginát) a beosztáshoz szükséges üres sorokat és térzőket, a törledendő hasábokat készítjük elő magunknak, nehogy munka közben a folytonos szaladgálással és keresgéléssel hátráltassuk magunkat. A gyors tördelés titka csakis a kellő áttekintés és a szükséges anyag előre való beszerzésében rejlik.

Mindezeket szükségesnek tartottam előre bocsátani, mint oly tényezőket, melyek a tördelés munkájánál mindenkor szem előtt tartandók. – Így tehát áttérhetünk a tulajdonképeni tördelésre.

Szakszerű elnevezés szerint a művet „Vorschlag“-gal kezdjük. Az előtét (Vorschlag) az oldalak meghatározott magasságának $\frac{1}{3}$ -át foglalja el, beleszámítva a cikk elején lévő címeket is. Például ha az adott oldalmagasság 39 cic., úgy kezdőoldalon az első szövegsor, az oldal felső részétől számítva, 13 ciceróval lejjebb kezdődik. Kivételt képez oly eset, hol 4–5 sor cím esik egymásután a kezdőoldalra; ilyenkor ahhoz mérten az előtétnek több helyet szánunk, azaz kevesebb szövegsor jut azon oldalra.

Ha a kezdőoldalra fejlécz alkalmazandó, úgy az a paginába beleszámítandó, vagyis a hátlapján lévő oldal számozása vagy élőcíme a fejlécz felső szélére kell hogy essék. Téves az a felfogás és szokás, hogy a fejlécz elé az oldalszámozásnak megfelelő üres sorok tételnek. A fejlécz alkalmazása maga után vonja a zárdísz tételét, mely esetben szem előtt tartandó a karakterhűség, nehogy, mint sok esetben látható, a fejlécz más és a zárdísz ismét más stílű.

Illusztrált tudományos műveknél és iskolakönyveknél a mutató-ábrák elhelyezése körül figyelemmel kell lennünk főképen arra, hogy az ábra a szöveg azon részében legyen feltalálható, a mely helyen szó van róla, nehogy a sok lapozgatással és keresgéléssel az olvasást megnehezítsük. Ily eljárás maga után vonja azonban azt, hogy egyes oldalakra kelleténél több klisé jut, az utána következőre pedig talán egy sem. De két igényt egyszerre kielégíteni nehezen lehet; inkább köveszük az ily esetben a czélszerűséget, mint a szépérzékét.

Szépirodalmi műveknél a klisék (dúczok) elhelyezése, hasonlóan a címekhez, a fentebbiektől egészen elütő módon történik. Itt nem köti a tördelő kezét a szövegben előforduló hivatkozás, hanem teljesen a jóízűségnek, a szépnek hódolhat. Ily művek tördelésénél juttathatja teljes érvényre az illető tördelő a tudását, izlését és szépérzékét. A klisék elhelyezését illetőleg határozott szabályt felállítani, nézetem szerint, nem helyes, mert itt minden a rendelkezésünkre álló rajztól függ, de mindamellet az *általános szabályoktól* eltérni sem szabad. Az oly rajzot, melynek határvonalai vannak, határozottan rosszalom az oldal felső vagy alsó szélén elhelyezni, mivel az csak úgy hat kellően, csak úgy jut igazán érvényre, ha a szedés *közé*, körülötte kellő szabad hely megtartásával, van elhelyezve. Kivételt képez-

nek az oly klisék, melyek külön e célra készültek, de ezek rendszeren csak egy részen vannak vonalakkal határolva, mely vonalak egy irányba helyezendők a szedés külső szélével. Igen rosszul hat az oly módon elhelyezett ábra, melynél a tördelő, talán fáradságot kimélve, avagy időmegtakarítás céljából, a kliséken lévő fazettaszerű üres helyet nem veszi figyelembe, hanem a fa nagyságát tekinti és a fazettát a rajzhoz számítva, állítja vonalba a szedés szélével. Ezen fazetta-szerű üres rész mindenkor leszámítandó és a margóba bocsátandó; kizárólag csak a rajz határvonala állhat egy vonalban a szedés szélével. Ezen szabály mérvadó az oldal felső vagy alsó szélén elhelyezett klisékre is, midőn ugyanis a rajz felső, illetőleg alsó vonala álljon vonalban a felső vagy alsó sorral.

Virágos vagy kifutóvonalakkal ellátott klisék tet-szetősen úgy helyezhetők el, ha a kifutó ágak és vonalak a papir margójára esnek; a hatás ilyenkor mindig az izléses elhelyezéstől függ. Figyelemmel kell ilyenkor lennünk arra, hogy a tulajdonképeni rajz a szövegen kívül ne kerüljön, hanem szorosan csak a mellékes vonalak.

Gyakran látható, hogy nagyságban egy egész oldal alakjának megfelelő klisé fölé élősorok avagy oldal-számok tétetnek; még azt is láttam, hogy, mivel a klisé nagyobb volt a szedés alakjánál, az oldalszám, csak hogy rajta legyen, jóval magasabban lett elhelyezve, mint a szövegoldalakon. — Nézetem szerint oly olda-lakon, melyeken egész nagyságra klisé tétetik, az élő-czím és pagina teljesen elhagyandó, mivel az úgyis csak zavarólag hat az ábrára.

Mielőtt befejezném dolgozatomat, még meg kell emlékeznem egy oly dologról, melyre nézve tudtommal határozott szabály nincsen. És pedig az oldal alján tehető-e kezdősor, avagy nem? Helyesnek és követ-hetőnek tartom: ha a kezdősorban egy teljes mondat van kifejezve, úgy nem hibáztatható annak az oldal aljára való elhelyezése, de viszont ha csak a mondatnak befejezetlen részét tartalmazza, akkor csak zavarólag hat az olvasóra, mivel rövid gondolatát az átlapozással félbeszakítja. Szépészet szempontjából talán egészen elhagyandó a kezdősor a lap alján, habár a munka haladását igen megnehezíti s sokszor nagy nehézségbe ütközik annak elkerülése.

A szövegben előforduló címek, versek vagy idézetek beosztásánál mindenkor figyelemmel kell lennünk a *regiszterre*. Tördelés közben gyakran előfordul, hogy fattyúsor marad fenn, melyet a kényelmes tördelő legkönnyebben a kimeneteknél tértők beosztásával tüntet el. Az ily eljárás határozottan rossz s nem lehet eléggé elítélni, mivel ez által a register teljesen megbomlik. Kisebb-nagyobb nehézséggel ez mindenkor elkerülhető.

Sok esetben az izléses, tiszta munka és a tördelőnek jóakarata meghiusul a szerző különféle skrupulusai és az utólag eszközölt nagyobb szerű korrekturek miatt, a midőn már nem engedhető meg az, hogy a mű újra tördeltessék, hanem kénytelen-kelletlen holmi összehúzások vagy kihajtások által kell a korrekturet helyreütni.

*

Habár még igen sok, a tördelésnél figyelembe veendő tényezőt lehetne felsorolni, mégis – tekintve a rendelkezésre álló hely szűk voltát – azon reményben fejezem be dolgozatomat, hogy szaktársaim egynémelyike azt a gyakorlatban sikerrel érvényesíteni fogja.

A gázfűtés a tömöntő-műhelyekben.

KEMPE K. UTÁN FORDÍTOTTA: K. S.

A STEREOTYPIA igen magas hőfokú olvasztó-tűzhelyeket és kemenczéket igényel. A kemenczék és tűzhelyek ennél fogva megfelelő ellenállási képességgel építendőek. Az olvasztókazán tartalma éjjel-nappal folyékony állapotban tartandó, és még sem szabad hogy a kazán biztonságát veszélyeztesse. Fűtőszer gyanánt nagyobb terjedelmű kemenczékhez koxot, kőszentet vagy jófajta barnaszentet szoktak használni, azonban a fenyő-, erdei vagy luczfenyőfa is elegendő magas hőmérséketet fejt ki; míg ellenben más fanemek a tömöntődékben fűtőszerűen nem használhatók. Az elősorolt fűtőanyag mind meglehetősen költséges s a magas fa- és szénárak mellett a takarékoság ugyancsak indokolva van. Még a leg-